

Tikra auka turi pakelti ūpą

(„Respublikos“ žurnalistės Danutės Šepetytės klausimai mitologui, religijotyryninkui Dainiui Razauskui.)

* * *

Lietuvių kalbos žodynas pateikia kelias žodžio *auka* reikšmes. Viena jų mena nelaimėje nukentėjusįjį, kita – prisiimtus nuostolius kieno labui. Nesunku joms rasti pavyzdžių šių dienų Lietuvoje. Ir pati Lietuva – argi ne beatodairiškos valdančiųjų politikos auka? Arba, tarkime, mūsų patiriami ekonominiai nuostoliai dėl JAV įvestų sankcijų Baltarusijai – ne auka Lukašenkos režimui?

Taip, lietuvių kalbos žodis *auka* turi daug reikšmių, kurias kitose kalbose kartais perteikia skirtingi žodžiai ir net po kelis. Pavyzdžiui, ang. *victim* ir *prey* – pirmąją Jūsų paminėtą reikšmę; *offering*, *donation* – antrąją. O kur dar *sacrifice*, *immolation* ir t. t. Yra čia ir psichologinis, netgi dvasinis dėmuo, neatspindėtas žodynu, – kai žmogus bent iš dalies sutinka būti nukentėjusiuoju ir tuo gal net mėgaujasi. Dėl to man visuomet labai įtartinai skambėjo priekaištas rusų bolševikams ir enkavėdistams, kad pokary jie trėmė „nekaltus“. Susidaro įspūdis, kad jeigu jie būtų mus dorai teisę, atrinkę „kaltus“ nuo „nekaltų“, tai tada viskas būtų buvę gerai. Man atrodo, kad šitoks priekaištas savaime rodo susitapatinimą su aukos būkle. Nes jie, šiukšlės, mus paprasčiausiai užpuolė, išprievartavo ir naikino, kaip tik galėjo, visus, kurie tik nepasidavė ar bent tikėtina galėjo nepasiduoti. Taigi visus, kurie netapo aukomis savo viduje.

Nesitapatinti su aukos būkle reiškia nežiūrėti į save ir nevertinti savęs kito akimis. Vos tik pasiduodi pagundai matyti save kito akimis – tu auka. Net nepriklausomai nuo jo ketinimų (nebent jie būtų labai kilnūs, kaip mamos, tėvo ar mokytojo). O pagunda žiūrėti į save kito akimis didelė. Tiesą sakant, mūsų įprastas savivaizdis ir yra susidaręs bežiūrint į save kitų akimis. Tad aukos būklė paradoksaliai susijusi su savimeile – infantiliu atsidavimu savęs vaizdinui. Veikiausiai tuo remiasi ir vadinamasis Stokholmo sindromas, kai teroristų įkaitai stoja savo skriaudėjų pusėn. Panašioje psichologinėje dirvoje, matyt, prigiję ir šiuolaikinė Rusijos propaganda.

Rusų buitinė kultūra tam gana jautri. Mano jaunystėje lengviau pasiduodantys buvo įvardijami rusišku auką reiškiančiu žodžiu *žertva*. Gal tas žodis atrodė stipresnis, kadangi svetimas? O gal dėl to, kad mes nuo pokario ligi Sąjūdžio visi buvome rusų aukos – *žertvos*? Paradoksaliai rusų aukomis netapo kaip tik tie, kuriuos jie itin žiauriai stengėsi aukomis paversti ir pavaizduoti – partizanai. Sąjūdis ir Nepriklausomybė – tiesioginė atsisakymo būti auka apraiška ir padarinys. Paskui, kaip visada, mus iš užnugario „paaukojo“ apsukresni saviškiai, ir mes iki šiol neatsigauname...

Bet „ekonominiai nuostoliai“ dėl sankcijų Baltarusiai – tikrai ne auka. Yra tokia puiki lietuviška patarlė: „Neik su velniu obuoliauti“. Nes prarasi ir obuolius, ir maišą. O jeigu susigundei, nevaidink aukos. Tai, beje, liečia ir verslus su Rusija, Kinija.

Šia proga priminsiu, kad mūsų rytinė kaimynė – ne Baltarusija. Šitaip ją pavadino Rusija, kad atitolintų nuo mūsų ir padarytų panašesnę į save. Geriausiai atveju tai Baltarusià (t. y. Baltoji Rusia), o gal net nė tiek. Bent jau vakarinė jos pusė – tai tikrų tikriausia prarastoji Lietuva, dar XX a. pradžioje ištaisai kalbėjusi ar bent mokėjusi lietuviškai (rytinė pusė nutauto anksčiau Lietuvai įsileidus stačiatikybę). Šia prasme ir Astravo elektrinė, ir Lukašenkos siautėjimas – tiesioginė mūsų „karma“. Mūsų praeities klaidų padariniai. Buvusi Rusijos imperija, paskui bolševikinė ir dabartinė Rusija – irgi nemaža dalimi mūsų dvasinio aplaidumo vaisius ir nutautusių bei išsigimusių didikų politinio ištižimo padarinys.

Paprastai tariant, tatau *mes* jau keli šimtai metų elgiamės taip, kad susilauktume štai tokių padarinių. Su nedidelėmis atgaivėlėmis, dėl kurių išvis tebesame. Praeities nesugrąžinsi, tačiau būtų pageidautina liautis šitaip elgusis. Iš svetimų klaidų, sako, tik išminčius geba pasimokyti, o šitaip atkakliai iš savų nesimoko – kas? Pati mūsų tema kužda atsakymą: *žertva*. Raskite ją savyje, tą, kuri tiesiog sutirpsta svetimšalio akyse, ir užčiuopsite pusę mūsų likimo.

Nepaprastai svarbu suvokti, nuo kada lietuviai tapo *žertvomis*. Dar svarbiau – kas nutiko lietuvių sieloje, kad jis vogčia sutiko tapti *žertva*. Ir visų svarbiausia – kaip liautis *žertva* buvus. Tai pirmaleiliai, žūtbūtiniai klausimai, kuriuos nepriklausomybę atgavusi Lietuva privalo išspręsti. Visi kiti, tarp jų ir ekonominiai, – antraeiliai.

Ne mažiau paslaptinga religinė žodžio *auka* reikšmė.

Religinė žodžio *auka* reikšmė vis dėlto yra pirminė. Ji susijusi su kėlimu, iškėlimu, pakylėjimu, nes tai vienas iš būdingų religinio aukojimo veiksmy (krikščioniško – irgi). Net jeigu daiktavardis *auka* raštu paliudytas rasi tik XIX a., nuo seniausių lietuviškų raštų yra žinomas veiksmažodis *aukuoti*, kaip tik reiškęs pakylėjimą, kylojimą, kilnojimą ant rankų. Taigi paaukoti pirmiausia reiškė kilstelėti (į dangų, Dievui, dievams) ir šitaip kartu „išaukštinti“, „pašventinti“. Ilgainiui tiek sąvokos, tiek ją perteikiančio žodžio reikšmė išsiplėtė ir išsišakojo.

Panašu, kad religinei aukai būdingas šventumo „prieskonis“ prisideda ir prie pagundos tapti psichologine auka – vėlgi per savimeilę, polinkį savimi slapta grožėtis.

Esama nuomonės, kad Nepriklausomybei atgauti aukos buvo būtinos. Sausio 13-osios naktį žmonės meldėsi, šaukėsi Dievo, giedojo šventas giesmes – kuo ne sakralinis ritualas? Po tankų vikšrais žuvo 14 žmonių. Ar aukojimasis – viena iš būtinų sąlygų mitui susiformuoti?

Kalbant apskritai, aukojimas, ritualas ir mitas – neišardoma grandinė. Aukojimas – pati religinio ritualo šerdis ir visuomet mena mitą. Katras iš jų pirmas – višta ar kiaušinis? Ritualas – tai mito praktika, o mitas – ritualo teorija. Apie tai galima kalbėti ilgai. Bet jūsų klausimas kitas: ar kova už Nepriklausomybę – religinis ritualas? Tad ar Nepriklausomybei būtinos aukos? Į šį klausimą pirmiausia reikia pamėginti atsakyti apibendrintai.

Iš esmės laisvei visuomet būtina auka. Tik nereikia jos suprasti lėkštai paviršutiniškai. Paprastai žmogus nori būti ir laisvas, ir sotus, ir kol tai pavyksta, laisvės klausimas net neiškyla. Vaizdžiai tariant, kol sparnai pakelia pilvą, puiku. Laisvės klausimas iškyla tuomet, kai pilvas nusveria sparnus, ir nebeišėina paskristi. Tada tenka arba atsisakyti laisvės „svajonių“, arba pilvo „realizmo“. Kol laisvė tėra svajonė, ji netikra – reali ji tampa kaip tik tada, kai dėl jos atsisakoma dalies apčiuopiamų žemiškų dalykų. Panašiai, kaip iš oro baliono, kad galėtų aukščiau pakilti, išmetamas perteklinis svoris. Šia prasme auka veikia kaip degalai – jos dėka ir sąskaita žmogus pakyla į aukštesnę sąmonės lygmenį, taip sakant, kuriame jo laisvė iš svajonės jau yra tapusi tikrove. Taigi auka mena pakylėjimą ne tik regimai rituale – vidinė, dvasinė auka irgi pakyla sielą.

Atitinkamai visuomenėje: atskirų jos narių pasirengimas paaukoti savo žemiškąją būtį vardan bendros laisvės ją kaip tik ir įgalina. Tik nebūtinai visuomet tai turi būti žūtis. Manychiau, jog kasdienybėje svarbesnis yra vidinis aukojimas: kuo daugiau tautos žmonių sugebės „pakilti“ ir pavers savo laisvės svajones tikrove, tuo laisvesnė bus tauta. Pasirengimas paaukoti gyvybę kovoje su priešu – tik kraštutinis, ryškiausias ir skaudžiausias atvejis.

Iš čia matyti, jog kova už laisvę iš esmės visuomet yra dvasinė ir tuo mastu, vadinasi, religinė. Pasakyčiau net griežčiau: laisvės troškimas – tai pats tikro dvasingumo ir tikros religijos branduolys. Religija kaip tokia išsirutuliojo iš laisvės troškimo, troškimo ištrūkti iš „žemės traukos“ (į kosmosą paleista raketa šia prasme yra technologinė dvasinių siekių realizacija). Religija, kuri nebeįkūnija laisvės troškimo, yra mirusi ir todėl nebėra religija – kaip užgesusios anglys nebėra ugnis.

Tik „mito“ sąvoką šiuolaikinėje viešojoje erdvėje reikia vartoti atsargiai, apdairiai. Pasakius „Nepriklausomybės mitas“, susidaro įspūdis, neva mūsų Nepriklausomybė tėra mitas. Prieš taip pasakant būtina atskleisti deramą kontekstą, pavyzdžiui: „išrinktoji tauta“ yra mitas, krikščionybė yra mitas, demokratija yra mitas, mokslo ir technikos pažanga yra mitas, medicina yra mitas. Dar? Jungtinės Amerikos Valstijos yra mitas, Lenkija yra mitas, Rusija yra mitas. Na štai, dabar jau galima tarti, kad ir Nepriklausoma Lietuva yra mitas, ne prastesnis už kitus. Jeigu ji nebūtų buvusi sielą įkvepiantis, pakylintis mitas, tai ir nebūtų tapusi tikrove.

Beje, iš čia akivaizdu: kas menkina, niekina Lietuvos „mitą“, tas kerta valstybės šaknį. Dėl to Lietuvos „mitas“ turėtų būti pirmaeilis VSD rūpestis, jei tik...

(Šio klausimo ir atsakymo į jį žurnalistės pageidavimu telefonu buvo sutarta atsisakyti.)

Istorinėse kronikose esama duomenų apie senovės lietuvių aukojimus dievams dėkojant už pergales mūšiuose ir prašant (tikintis) jų malonės ateityje. Regis, prieš šešetą amžių šventose giraitėse dar žioravo aukurai. Ar galima įžvelgti relikvinių senojo tikėjimo atšvaitų katalikiškoje tradicijoje (mišios? votai?).

Ar pritartumėte religijotyrininko Gintaro Beresnevičiaus nuomonei, jog kūčiukai – tai protėviams aukojamo duonos kepalo miniatiūra?

Karinės aukos, apskritai karinis religingumas – atskiras klausimas ir toli gražu ne išimtinai lietuviškas. Juo irgi yra rašęs G. Beresnevičius. Prieš kalbant apie jį, mažų mažiausiai reikia bent pamėginti įsivaizduoti, ką reiškia 200 metų trunkantis gynybinis karas, kai laukai tręšiami žmogiena ir ne kasmet net derlių pavyksta nuimti, jei šeimoje dar išvis liko kam. Tie, kas tą karą atnešė, čia išvis neturi balso, nė teisės klausimus kelti.

Kalbant apie senąją tikėjimą apskritai, tai jo „aukurai žioravo“ dar XVI–XVII a., sunkiau prieinamuose užkampiuose net XVIII a., kur juos mini užtiktus jėzuitų misijų ataskaitos. Iš tikrųjų jie niekada visai ir neišgeso, tik pasitraukė į pogrindį. Tie, kas senąją tikėjimą naikino ir iš viešo gyvenimo išujo, dabar reikalauja įrodymų jį išliktus! Lyg pokario partizanai būtų turėję užsiregisturoti NKVD, kad būtų pripažinti!

O pati krikščionybė ištiesai sudaryta iš senųjų vaizdinių ir papročių, pradedant popiežiaus pavadinimu *pontifex*, jo lazda su „paparčio žiedu“ ir baigiant šiuolaikinėmis kalendorinėmis šventėmis. Net kryžiaus ženklas nėra krikščioniškas ir krikščionybės įsisavintas ne iš karto (Kristus buvo „nukryžiuotas“ ne ant kryžiaus, o ant T pavidalo romėniško kankinimų stulpo, prie kurio virš galvos buvo prikalta lentelė su užrašu „žydų karalius“, tad sudarė lyg ir būsimo katalikiško kryžiaus provaizdį). Kalendorinių švenčių kaip tokių krikščionybė išvis neturi pagal apibrėžimą ir tik ilgainiui, negalėdama išguiti, daugumą jų „nusavino“. Liaudiški Kūčių papročiai *visi* yra senoviniai, didžioji dalis vietiniai, kiti gal atkeliavę su krikščionybe iš aplinkinių kraštų, bet tai dažnai sunku nustatyti, nes daugelio tautų jie gana panašūs. Antai šiaudai ar šienas po staltiese mus pasiekė bene iš bendraindoeuropietišku laikų, nes jau senovės indų vedose į aukojimą kviečiamiems dievams bei protėviams vaišės dėtos ant šiaudų, taip nuo seno buvo ir Lietuvoje (apie tai prieš kurį laiką specialiai rašyta Klaipėdos universiteto profesoriaus Rimanto Balsio). Pats Kūčių pavadinimas per rytų slavus (*kutja*) mus pasiekė iš graikų, kur žodis *kukeion* reiškė tam tikrą ritualinį patiekalą iš grūdų su medumi. Nors visai galimas daiktas, kad tas pats ritualinis patiekalas ir čia nuo seno vadintas giminišku graikiškajam žodžiu *kūkia* ar panašiu. Slaviškas tarimas jį tik šiek tiek pakeitė. Kažkas be paliovos keičiasi, ir toje pačioje upėje vis kitas vanduo. Tik Jėzus Kristus Kūčių naktį nėra gimęs. Nors tu ką. Netikit – pasidomėkit. Jis čia tapo „įkurdintas“ kaip gegutės kiaušinis į svetimą šiltą lizdą.

Žodis „auka“ labai dažnai skamba prieškalėdiniu laikotarpiu, ragindamas koku euru kitu pasidalyti su stokojančiais. Ar toks dovanojimas, kai aukojantysis nežino, kam aukoja, o auką gavusysis nežino, kam už ją turi būti dėkingas, neiškreipia aukos prasmės?

Manau, kad nuoširdus dovanojimas niekuomet nieko neiškreipia. O nuoširdus jis tada, kai kyla iš rūpesčio kitu, ne savimi. Nes „dovanojimas“ lengvai virsta preke, kai ir pats alkstantysis, ir garsiai apskelbtas jo viešas pamaitinimas tėra reklaminio *šou* priemonės, teturinčios vienintelį tikslą – išaukštinti „maitintoją“. Tarsi „alkstantys seneliai“ visus metus galėtų nevalgyti, kad tik per Kalėdas sulauktų kilnaus pasigailėjimo! Dievulėliau, kaip gražu – turbūt ta sriuba net pasūdyta ašaromis... Tradiciniame kaime elgetomis ir neįgaliaisiais tvarkingai rūpindavosi visa bendruomenė, tarkime, savaitę išlaiko viena šeima, paskui kita ir taip paeiliui visus metus – ne vien per šventes. Dabar šį rūpestį yra perėmus iš mūsų mokesčių sudarytas biudžetas, kuriame turi būti – ir, tikiuosi, gana – lėšų nakvynės namams, maitinimui ir t. t. Bent jau sieną pažeidusių įsibrovėlių perėjūnų apgyvendinimui ir išlaikymui jų užtenka. Užtenka jų ir saviems nusikaltėliams išlaikyti, ir dargi su privalomais patogumais, tad kaip gi galėtų pritrūkti niekuo nenusikaltusiems mūsų senoliams? O sentimentalios šventinės aukų rinkliavos – apsimestinės ir savimeiliškos.

Kalėdinių dovanų kilmė ir paskirtis visai kita – ne paskutinio kąsnio išmalda, o bendros šventinės erdvės atvėrimas, sukūrimas. Nes bendra erdvė – tai savotiškas išplėstinis bendras stalas, prie kurio mes liaujamės buvę kas sau atskirai, o tampame bendruomene. Iš tikrųjų tai irgi susiję su aukojimu, su religiniu aukojimu, nes bene visose senosiose tradicijose jis baigdavosi bendra puota. Ne tik bendri kasdieniai rūpesčiai, bendras darbas (talkos) ar, ginkdie, karas sutelkia bendruomenę, bet ne mažiau ir bendros puotos, vadinamieji „stalų kėlimai“. Beje, stalų kėlimai, apskritai iš-kilmės irgi mena kėlimą, pakylėjimą, kaip ir pats aukojimas primine reikšme.

Tad ir linkiu švęsti bei aukoti taip, kad pakiltų ūpas ir visus metus išliktų pakili nuotaika!